

УДК 37.013

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.141863>

*Людмила Боровик, кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальнонаукових та інженерних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Сьогодення вимагає від офіцерів-прикордонників високого рівня професійної компетентності, до складу якої входить психолого-педагогічна компетентність. Формування психолого-педагогічної компетентності розпочинається під час навчання у відомчому закладі вищої освіти і передбачає втілення в освітній процес методичної системи, яка б сприяла становленню та розвитку майбутнього офіцера-прикордонника, як сучасного професіонала, який є психологічно і педагогічно компетентним. У статті наведено авторський підхід щодо структури, етапів, змісту та наповненості кожної структурної підсистеми методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність; майбутні офіцери-прикордонники; методична система; структура; підсистема; графічне представлення; етапи; принципи.

Рис. 1. Літ. 5.

*Lyudmyla Borovyk, Ph.D.(Psychology), Associate Professor, Associate Professor of the
General Scientific and Engineering Disciplines Department
National Bohdan Khmelnytskyi Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*

METHODICAL SYSTEM AS A MEAN OF FORMATION OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS OF THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE

Nowaday demands the high-level of professional competence of border guard officers, which includes the psychological and pedagogical competence. Formation of psychological and pedagogical competence begins during studying at a departmental institution of higher education and implies the implementation of a methodical system in the educational process that would contribute to the formation and development of the future border guard officer.

The urgent issues are the development of a methodical system for the formation of psychological and pedagogical competence of this category of future specialists. The article gives an account of the goals, tasks, structure, stages, content and completeness of each structural subsystem of the author's methodical system for the formation of psychological and pedagogical competence of future border guard officers. In the article the methodical system is represented as a set of three structural subsystems: target, informative and procedural-organizational. Each subsystem has its constituent elements, hierarchical dependencies, pursues certain goals and contains internal connections. On the basis of the analysis, generalization and systematization of the research material in the article, a graphical interpretation of the developed methodical system is presented. Implementation of the proposed methodical system into the educational process is possible only if a favorable learning environment is created which has high cognitive motivation, creative orientation, qualitative methodical and scientific-methodical preparation of pedagogical workers, implementation of interdisciplinary connections, innovative pedagogical approach based on the application of active teaching methods, a favorable atmosphere for the formation of psychologically and pedagogically important qualities of cadets, improvement of the teacher's skills, effective targeted influence and pedagogical interaction with cadets, aspiration of future officers-border guards for professional growth and readiness to solve the psychological and pedagogical tasks of future professional activity. The presented methodical system became the central link of the theoretical model of formation of the investigated competence. The next step will be a description of the method of introducing the proposed methodical system into the educational process of the Academy of the State Border Guard Service of Ukraine.

Keywords: psychological and pedagogical competence; the future border guard officers; the methodical system; a structure; a subsystem; graphic representation; the stages; the principles.

Постановка проблеми. Сьогодення вимагає від фахівців будь-якої галузі, в тому числі і від прикордонників, високого рівня професійної компетентності. Психолого-педагогічна компетентність – це одна

з ключових складових професійної компетентності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України (ДПСУ). Її формування передбачає втілення в освітній процес методичної системи, яка б сприяла становленню та розвитку

майбутнього офіцера-прикордонника, як сучасного професіонала, який є психологічно і педагогічно компетентним. Отже, актуальним питанням є розробка методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності зазначеної категорії майбутніх фахівців.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел зарубіжних та вітчизняних авторів засвідчив, що багато вчених займалися розробкою методик та педагогічних технологій формування різного роду компетентностей: І. Грязнов, Н. Логвінова, О. Коба, С. Ковальова, О. Маслій, Н. Петренко, М. Поліщук, В. Полюк, О. Пономаренко, Л. Романішина, Н. Самарук, О. Торічний, А. Чирва, О. Царенко тощо. У їхніх напрацюваннях є багато цікавої й корисної інформації та рекомендацій, але, на жаль, не приділено достатньо уваги формуванню психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, не розроблено методичної системи цього процесу.

Отже, **метою даної статті** є представлення методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ряд вітчизняних та зарубіжних вчених займалися вивченням змісту та структури поняття “методична система”. Серед них такі, як Ю. Бабанський, В. Беспалько, С. Гончаренко, Н. Куриленко, А. Новіков, В. Монахов, Ю. Тріус.

В цьому контексті цікавим питанням є співвідношення понять “методична система”, “методика” й “педагогічна технологія” та їх тлумачення. Для створення методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників необхідним є усвідомлення змісту цих понять, їх зв’язків та відмінностей.

Так О. Пометун, вважає, що технологія забезпечує досягнення гарантованого кінцевого результату, а методика лише проектує навчальний процес [4, 6].

У продовження цієї думки Л. Афанасьєва стверджує, що методика навчання – це “узагальнений досвід, який передбачає творчий пошук вирішення проблем шляхом спроб та помилок, ..., це свого роду передача досвіду від одного покоління іншому та формування нового досвіду за допомогою різних прийомів та засобів” [1, 61]. Технологію вона визначає, як перехід від теорії до практики, адаптацію методики до певних умов, комплекс дій та процедур, що забезпечують позитивний кінцевий результат.

Тобто методику можна розглядати як засіб

систему передачі конкретного змісту навчання, а технологію як систему правил організації освітньої діяльності, яка хоч і теоретично обґрунтована, спроектована, побудована, але ніяким чином не пов’язана із змістом навчання та його наповненням. Не дивлячись на те, що методика та педагогічна технологія мають різні структурні компоненти існує дуже тісний зв’язок між цими поняттями: з одного боку – методика входить до складу технологій, з іншого – технології доповнюють склад методик. Аналогічно можна стверджувати, що до складу методичної системи входять методики проведення занять та педагогічні технології формування тих чи інших характеристик, а з іншого боку впровадження методичної системи в освітній процес передбачає методику цього процесу.

Слід зазначити, що методична система формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників має складну динамічну структуру, пов’язану і організацією освітнього процесу в відомчому закладі вищої освіти, із змістом загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін, з особливостями професійної діяльності. При побудові такої методичної системи слід визначити її функції та встановити усі взаємозв’язки у структурі, дотримуватись поетапності, логіки, ієрархічності відповідних принципів.

Підходи до визначення структури методичної системи вченими різняться. До її складу пропонують включати:

- цільовий, змістовий та технологічний компоненти (Н. Куриленко – методична система формування екологічної компетентності) [3, 144];
- цільову, змістовну, організаційну підсистеми (Г. Слоцька – організаційно-методична система формування естетичної культури) [5, 66];
- концептуальний, процесуальний, програмно-методичний блоки та блок оцінювання (І. Грязнов, Н. Логвінова – педагогічна технологія формування професійно-правової компетентності) [2, 37].

На нашу ж думку, найбільш вдалими структурними підсистемами методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є цільова, змістовна та процесуально-організаційна. Кожна підсистема містить свої елементи та зовнішні та внутрішні зв’язки. При побудові методичної системи слід дотримуватись наступних принципів:

- принцип повноти (повинна повністю охоплювати усіх особливості та елементи);
- принцип взаємозв’язку та взаємозалежності

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

(зміна певних елементів системи призводить до змін у інших елементах);

- принцип ієрархічності (підлеглість менш важливих підструктур більш вагомим і визначальним);

- принцип цілеспрямованості (направленість методичної системи та результатів її впровадження на формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників);

- принцип адекватності (методична система повинна бути адекватна цілям, змісту навчання та меті дослідження).

Зупинимось детальніше на аналізі змісту кожної підсистеми.

Цільова підсистема повинна містити головну мету функціонування методичної системи, її функції та принципи побудови. Мета функціонування системи повинна бути конкретизована у завданнях:

1) формування потреби та стійких мотивів до становлення та розвитку психолого-педагогічної компетентності;

2) формування доцільної та необхідної сукупності психолого-педагогічних знань, вмінь та навичок;

3) формування педагогічно та психологічно важливих якостей;

4) формування готовності до вирішення психолого-педагогічних завдань у ході професійної діяльності.

Крім того, оскільки розробка методичної системи передбачає системний підхід, то вона є структурою, яка здійснює певний вплив на складові досліджуваного особистісного феномену і виконує при цьому функції: проектувальну, мотиваційну, виховну, освітню, організаційну, рефлексивну, аксіологічну.

Наступною складовою підсистемою методичної системи є змістовна. Її наповненість повинна узгоджуватись з цільовою підсистемою, вона має впливати з неї, а її зміст повинен бути регламентованим нормативними документами щодо освітнього процесу та вимог до майбутніх офіцерів-прикордонників. Такими документами є відповідні стандарти та освітньо-професійні програми (ОПП) підготовки відповідних категорій випускників. Крім того, аналіз змісту професійної діяльності засвідчив, що майбутній офіцер-прикордонник повинен мати гарну методичну і психологічну підготовку, оскільки він повинен виступати у якості модератора професійних знань для молодших фахівців-прикордонників. Для ефективної майбутньої професійної діяльності курсант повинен володіти формами і методами

роботи з персоналом прикордонного підрозділу, вміти організувати і проводити гуманітарну та правову підготовку, проводити виховну, освітню роботу, організувати інформування та дозвілля з метою поліпшення морально-психологічного стану персоналу підрозділу, організувати та проводити індивідуально-виховну роботу у підлеглому підрозділі, використовувати знання про соціально-психологічні особливості особистості для формування статутних взаємовідносин з підлеглими, володіти формами, способами та методами проведення навчальних занять та виховних заходів з підлеглим персоналом, використовуючи при цьому відповідні методичні прийоми та засоби.

Проведений аналіз дозволив до змістовної підсистеми методичної системи включити відповідні вимоги стандартів та ОПП підготовки офіцерів-прикордонників. Представлені вміння формуються у майбутніх офіцерів-прикордонників поступово, протягом усього періоду навчання в академії. Але аналіз навчальних планів та дослідження (бесіди, спостереження, аналіз результатів діяльності) особистісного зростання курсантів засвідчив, що умовно можна виділити три етапи формування психолого-педагогічної компетентності:

1 етап – базовий – об'єднує 1 – 2 курс навчання. Його виділення зумовлено тим, що саме у цей період курсанти вивчають блок загальнонаукових та загальновійськових дисциплін, вони отримують базові психолого-педагогічні знання, навички їх застосування майже не сформовані, але у цей період формуються пізнавальні мотиви та усвідомлення правильності вибору професії. Цей етап теоретичної підготовки, який спрямований на створення образу психологічно і педагогічно компетентного офіцера-прикордонника.

2 етап – допрофесійний – включає 3 курс навчання. У цей період згідно навчального плану, крім загальновійськових дисциплін, у більшому об'ємі викладаються військово-спеціальні дисципліни, тобто робиться більший упор на професійне спрямування навчальної діяльності. На третьому курсі на сьогодні введено методичне стажування у якості начальника навчальної групи, яке надає майбутньому офіцеру-прикордоннику застосувати психолого-педагогічні знання, здобуті на 1 – 2 курсі, на практиці під час проведення навчально-виховної роботи. На третьому курсі курсанти чітко усвідомлюють мотиви вибору професії та правильність зробленого вибору. Слід відмітити, що лише наприкінці навчання на цьому курсі, після проведення методичного стажування, вони до кінця усвідомлюють необхідність

психолого-педагогічної компетентності для майбутньої професійної діяльності, але оскільки блок загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін вичитаний не в повному обсязі, то у курсантів не має впевненості у своїх професійних знаннях та вміннях, впевненості у власних психолого-педагогічних здатностях. Іншими словами майбутні офіцери-прикордонники мають змогу відпрацювати методичну складову власної освітньої діяльності, але у них ще не повністю сформована її змістовна складова. Це етап і теоретичної і практичної підготовки.

3 етап – професійний – 4 курс навчання. На цьому етапі робиться ставка на професійну, практичну підготовку (змістовна складова). Курсанти вдосконалюють власну психолого-педагогічну підготовку, у них чітко сформований образ психологічно і педагогічно компетентного офіцера-прикордонника, вони впевнені у власних силах та готові до застосування набутих знань, вмінь та навичок на практиці.

Зрозуміло, що для реалізації поставлених завдань на кожному етапі необхідно розробити низку найбільш оптимальних форм та методів проведення занять із загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін для досягнення найбільш бажаного результату щодо формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Саме встановленню відповідностей між навчальними дисциплінами, формами і методами їх проведення та складовими досліджуваної компетентності присвячена третя підсистема методичної системи, а саме, процесуально-організаційна. Слід зазначити, що перевага при встановленні такої відповідності надавалась використанню активних методів навчання та реалізації міжпредметних зв'язків. Крім того, до складу процесуально-організаційної підсистеми увійшли сукупність цільових заходів щодо підготовки педагогічних працівників до формування психолого-педагогічної компетентності курсантів та низка тренінгів (мотиваційний, розвивальний) для удосконалення мотиваційної й емоційно-вольової сфер особистості.

Слід зазначити, що проведений аналіз можливостей загальновійськових та військово-спеціальних щодо формування досліджуваної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників засвідчив, що дисципліни психолого-педагогічного спрямування сприяють накопиченню знань з психології та педагогіки, відпрацюванню відповідних вмінь та навичок, операцій та дій, а дисципліни професійного спрямування формують готовність до

впровадження їх у професійну діяльність. У процесі вивчення дисциплін обох блоків у курсантів формуються необхідні важливі якості особистості.

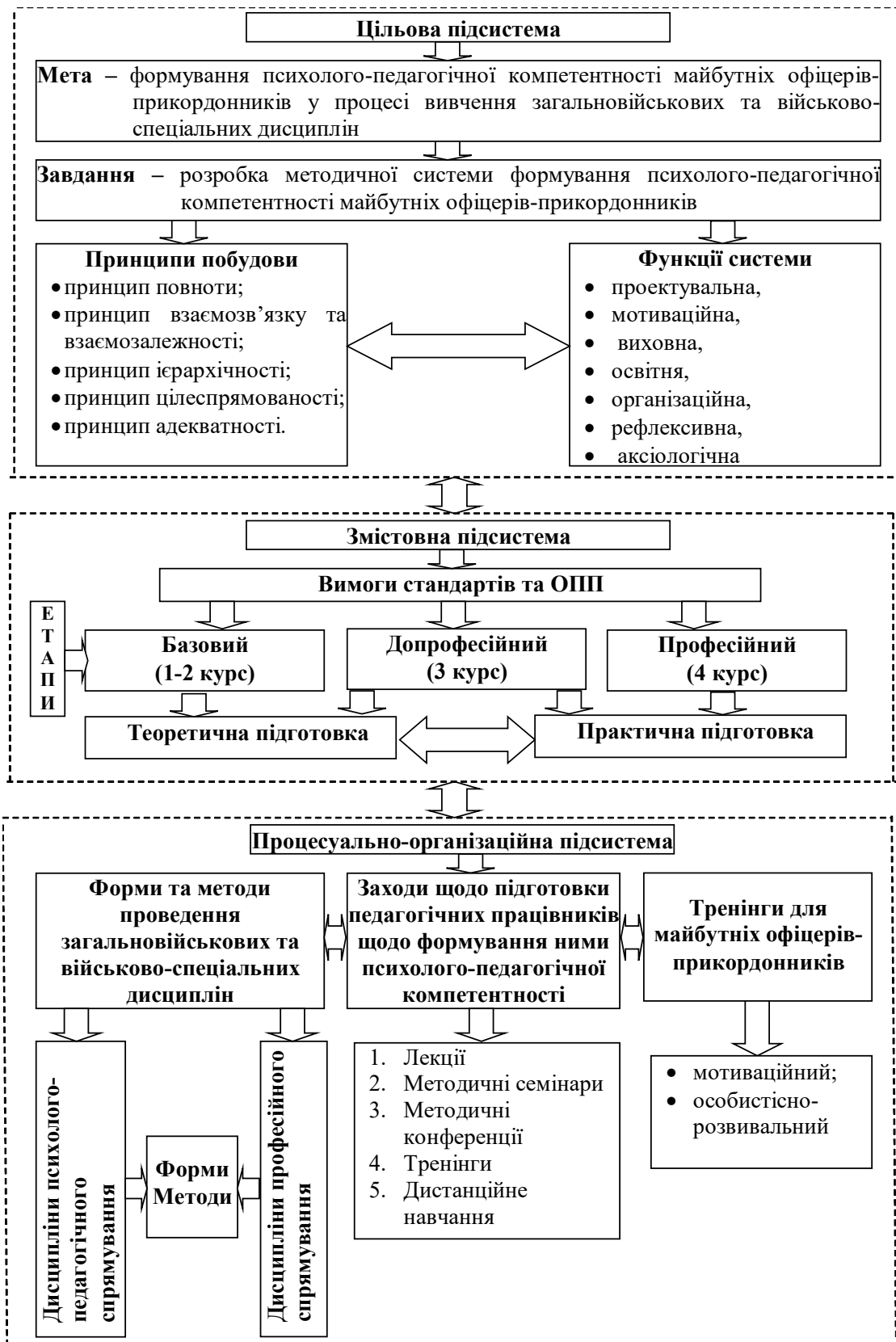
Якщо ж говорити про цільову підготовку відповідних викладачів, то в результаті їх тестування на предмет розуміння змісту, структури та методів формування психолого-педагогічної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників було виявлено недостатній рівень усвідомлення необхідності й важливості цих понять. 70% опитаних педагогічних працівників не можуть дати повне визначення поняття “психолого-педагогічна компетентність”, не розуміють специфіки та особливостей цього поняття для майбутніх офіцерів-прикордонників і не усвідомлюють, яким чином формувати таку компетентність у зазначеній категорії тих, хто навчається. З огляду на досить критичну ситуацію щодо вирішення поставленого завдання було розроблено “Програму підготовки педагогічних працівників щодо формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників”, до якої увійшла низка роз'яснювальних та навчальних заходів для викладачів загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін. Слід зазначити, що аналіз наповнення дисциплін психолого-педагогічного спрямування, які викладаються для майбутніх офіцерів-прикордонників, засвідчив недостатню насиченість матеріалом, необхідним для методичного стажування на посаді начальника навчальної групи. З огляду на таку ситуацію було переопрацьовано наповненість низки робочих навчальних програм дисциплін психолого-педагогічного спрямування.

Що стосується тренінгів, то їх метою було створення у курсантів сприятливого психологічного фону для сприйняття необхідної сукупності знань, формування відповідних вмінь та навичок, готовності до сприйняття інформації та її використання у майбутній професійній діяльності.

Загалом розроблена методична система наочно може бути представлена у вигляді схеми (рис. 1):

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу, узагальнення та систематизації матеріалу дослідження було визначено цілі, завдання, структура, етапи, зміст та наповненість кожної структурної підсистеми авторської методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, а також представлено графічну інтерпретацію розробленої методичної системи.

**МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Рис.1. Графічне представлення методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників

Впровадження запропонованої методичної системи в освітній процес можливе лише за умови створення сприятливого навчального середовища, якому властива висока пізнавальна мотивація, творча спрямованість, якісна методична та науково-методична підготовка педагогічних працівників, реалізація міждисциплінарних зв'язків, інноваційний педагогічний підхід на основі застосування активних методів навчання, сприятлива атмосфера щодо формування психологічно та педагогічно важливих якостей курсантів, вдосконалення майстерності викладачів, ефективний цілеспрямований педагогічний вплив та педагогічна взаємодія з курсантами, прагнення майбутніх офіцерів-прикордонників до професійного зростання та готовності до вирішення психолого-педагогічних завдань майбутньої професійної діяльності.

Подальші напрямки досліджень. Таким чином, представлена методична система стане центральною ланкою теоретичної моделі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Наступним кроком буде опис методики впровадження запропонованої методичної системи в освітній процес академії ДПСУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьева Л. Методика формування професійної компетентності майбутніх менеджерів організацій у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін / Людмила Афанасьева // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2015 – Випуск 112. – С.59–64.

2. Грязнов І.О., Логінова Н.М. Моделювання педагогічної технології формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників та її експериментальна перевірка / І.Грязнов, Н.Логінова // Збірник наукових праць. Серія: Педагогічні та психологічні науки/ Національна академія ДПСУ імені Б.Хмельницького. – 2010 – №54. – С.35–40.

3. Куриленко Н.В. Методична система формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики/ Н.В.Куриленко// Педагогічні науки: збірник наукових праць. –2014 – Вип.66. – С.142–150.

4. Пометун О.І. Компетентнісний підхід до оцінювання рівнів досягнень учнів/ О.І.Пометун. – К.: Презентація на нараді Центру тестових технологій 19.10.2004р. – 10 с.

5. Слоцька Г. Організаційно-методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах / Галина Слоцька // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. –2014 – Випуск 1-2. Частина IV. – С.64–68.

REFERENCES

1. Afanasieva, L. (2015). *Metodyka formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnix menezheriv orhanizatsii u protsesi vyvchennia profesiino oriientovanykh dystsyplin* [Methodology of formation of professional competence of future managers of organizations in the process of studying professionally oriented disciplines]. *Proceedings. Series: Pedagogical Sciences*. Vol. 112, pp. 59–64. [in Ukrainian].

2. Hriaznov, I.O. & Lohinova, N.M. (2010). *Modeliuvannia pedahohichnoi tekhnolohii formuvannia profesiino-pravovoi kompetentnosti maibutnix ofitseriv-prykordonnykiv ta yii eksperymentalna perevirka* [Modeling of pedagogical technology of formation of professional competence of future border guard officers and its experimental verification]. *Collection of scientific works. Series: Pedagogical and psychological sciences*. No.54, pp. 35–40. [in Ukrainian].

3. Kurylenko, N.V. (2014). *Metodychna systema formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly u protsesi navchannia fizyky* [Methodical system of formation of ecological competence of students of the basic school in the process of teaching physics]. *Pedagogical sciences: a collection of scientific works*. No.66, pp. 142–150. [in Ukrainian].

4. Pomatun, O.I. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid do otsiniuvannia rivniv dosiahnen uchniv* [Competency Approach to Student Achievement Level Assessment]. *Presentation at the meeting of the Center for Testing Technologies*, 10 p. [in Ukrainian].

5. Slotska, H. (2014). *Orhanizatsiino-metodychna systema formuvannia estetychnoi kultury maibutnix uchytelev obrazotvorchoho mystetstva v pedahohichnykh universytetakh* [Organizational-methodical system of formation of a esthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities]. *Continuous Professional Education: Theory and Practice*. No. 1-2(4), pp.64–68. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.06.2018

